

Januar 2012. godine

P R E V O D

Evropska socijalna povelja
Evropski Komitet za socijalna prava
Zaključci 2011
(BOSNA I HERCEGOVINA)

Članovi 7, 8, 16, 17,
Revidirane povelje

Može da dođe do promjena teksta zbog lektorisanja.

Uvod

Funkcija Evropskog Komiteta za socijalna prava je da donese odluku o usklađenosti stanja u Državama sa Evropskom socijalnom poveljom. U pogledu izvještaja država, Komitet donosi "zaključke" i u pogledu kolektivnih tužbi, donosi "odluke".

U Opštem uvodu u Zaključcima pojavljuje se predstavljanje ovog Ugovora, kao i izjave o tumačenjima koje je formulisao Komitet¹.

Dana 7. oktobra 2008. godine, Bosna i Hercegovina je ratifikovala revidiranu Evropsku socijalnu povelju. Rok za podnošenje prvog izvještaja o primjeni ovoga ugovora Vijeću Evrope bio je 31. oktobra 2010. godine, a Bosna i Hercegovina ga je predala 10. decembra 2010. godine. U aprilu 2011. godine, poslato je pismo Vladi u kojem su se zatražile dodatne informacije koje se tiču člana 8. Vlada je svoj odgovor dostavila 1. juna 2011. godine.

Ovaj izvještaj se odnosi na pitanja prihvaćenih odredbi sljedećih članova koji pripadaju tematskoj grupi "Djeca, porodica i migranti":

- pravo djece i mladih na zaštitu (član 7),
- pravo zaposlenih žena na zaštitu (član 8),
- pravo obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu (član 16),
- pravo majki i djece na socijalnu i ekonomsku zaštitu (član 17),
- pravo radnika migranata i njihovih porodica na zaštitu i pomoć (član 19),
- pravo radnika s porodičnim obavezama na jednake mogućnosti i tretman (član 27),
- pravo na stambeno zbrinjavanje (član 31).

Bosna i Hercegovina je prihvatila članove 7, 8, 16. i 17. iz ove grupe.

Referentni period je od 1. decembra 2008. do 31. decembra 2009. godine.

Ovo poglavlje o Bosni i Hercegovini bavi se sa 18 situacija i sadrži:

- 1 zaključak o usklađenosti: član 8. stav 3;
- 9 zaključaka o neusklađenosti: članovi 7. stav 4, 7. stav 6, 7. stav 9, 8. stav 1, 8. stav 4, 8. stav 5, 16, 17. stav 1. i 17. stav 2.

Što se tiče ostalih 8 situacija koje se tiču članova 7. stav 1, 7. stav 2, 7. stav 3, 7. stav 5, 7. stav 7, 7. stav 8, 7. stav 10. i 8. stav 2, Komitetu su potrebne dodatne informacije sa ciljem procjenjivanja situacije. Od Vlade se očekuje da u naredni izvještaj uvrsti informacije vezane za članove u pitanju.

Naredni izvještaj Bosne i Hercegovine će se baviti prihvaćenim odredbama sledećih članova koji pripadaju prvoj tematskoj grupi „Zapošljavanje, obuke i jednake mogućnosti“.

- pravo na rad (član 1),
- pravo na profesionalno usmjeravanje (član 9),
- pravo na profesionalno osposobljavanje (član 10),
- prava osoba s invaliditetom na nezavisnost, socijalnu integraciju i učešće u životu zajednice (član 15),

---

¹ Zaključke zajedno sa izvještajima država možete pogledati na web stranici Vijeća Evrope (www.coe.int/socialcharter)

- pravo na bavljenje zanimanjem koje donosi zaradu na teritoriji drugih država potpisnica (član 18.),
- pravo muškaraca i žena na jednake mogućnosti (član 20),
- pravo na zaštitu u slučaju prestanka radnog odnosa (član 24),
- pravo radnika na zaštitu potraživanja u slučaju nesolventnosti poslodavca (član 25).

Rok za podnošenje izvještaja je bio 31. oktobar 2011. godine.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 1. - Zabrana zapošljavanja mladih od 15 godina

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

U izvještaju se navodi da je članom 15. Zakona o radu Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj. 43/99, 32/00 i 29/03), članom 14. Zakona o radu Republike Srpske – Prečišćeni tekst ("Službeni glasnik RS" broj 55/07) i članom 17. Zakona o radu Brčko Distrikta („Službeni glasnik BD“ broj 7/00,8/03, 33/04 i 29/05) propisano da ugovor o radu može da zaključi lice koje je navršilo 15 godina života i koje ima opću zdravstvenu sposobnost utvrđenu od nadležne zdravstvene ustanove. U izvještaju se navodi da spomenuti zakoni ne propisuju bilo koje izuzetke i ne dopuštaju mogućnost da ugovor o radu potpiše osoba koja je mlađa od 15 godina starosti. Također, maloljetnici ne mogu potpisati ugovor o radu koji bi mogao naškoditi njihovom zdravlju, moralu ili obrazovanju.

Komiteta podsjeća da se zabrana zapošljavanja djece mlađe od 15 godina primjenjuje na sve ekonomske sektore, uključujući poljoprivredu, i sva radna mjesta, uključujući i rad unutar porodičnih preduzeća, te u privatnim domaćinstvima. Također se proteže na sve oblike ekonomske aktivnosti, bez obzira na status radnika (zaposlenike, samozaposlene, neplaćene kućne pomoćnike ili pomoćnice ili neke druge). Komitet želi biti obaviješten da li se ta starosna granica odnosi na sve gore navedene kategorije.

Komiteta podsjeća da se efikasna zaštita prava garantovanih članom 7. stav 1. ne može osigurati isključivo putem zakonodavstva, zakoni se moraju učinkovito primijeniti i u praksi i biti strogo nadzirani. U tom pogledu Inspekcija rada ima presudnu ulogu.

U izvještaju se navodi da, Inspektor rada, kada u vršenju inspeksijskog nadzora utvrdi da je poslodavac učinio prekršaj navedenih članova o zapošljavanju maloljetnih lica izreći će, mjeru zabrane rada dok se ne završi postupak po prijavi za prekršaj. Komitet traži da se u sljedećem izvještaju obezbjede informacije o tome koje druge mjere mogu primjenjivati Inspekcija rada.

U izvještaju se navodi da ne postoje podaci o zapošljavanju djece koja su maloljetna. Međutim, Komitet je od drugog izvora² dobio informaciju da je tokom 2006. godine na državnom nivou, bilo 5,3% djece u dobi od 5 do 14 godina koja su učestvovala u nekom od oblika dječjeg rada (4,7% u Republici Srpskoj i 5,8% u Federaciji Bosne i Hercegovine).

²Klasterko istraživanje višestrukih pokazatelja u Bosni i Hercegovini, septembar 2007. godine, http://www.childinfo.org/files/MICS3_BiH_FinalReport_2006_Eng.pdf

Gotovo 1% djece u Bosni i Hercegovini u dobi od 5-14 godina su učestvovali u nekom obliku radne aktivnosti van njihove kuće (plaćeni i neplaćeni). Postotak dječaka je bio mnogo veći (6,6%) nego djevojčica (3,9%) i nije bilo značajne razlike između ruralnih (6,4%) i urbanih (3,2%) područja. Komitet, u sljedećem izvještajnom periodu, traži informacije o razvoju situacije u praksi u odnosu na dječji rad i o preduzetim mjerama od strane Vlade u borbi protiv dječjeg rada.

U izvještaju se navodi da naročito težak rad nije definisan zakonom u bilo kojem od entiteta Bosne i Hercegovine. Komitet je razumio da djeca mlađa od 15 godina ne smiju obavljati bilo kakav posao i traži da se u sljedećem izvještaju potvrdi da li je to razumijevanje tačno.

Komitet također podsjeća da se, po pitanju rada kod kuće, od članice traži da prati uslove pod kojima se on provodi u praksi. Komitet pita kakva je situacija u Bosni i Hercegovini u odnosu na praćenje posla kod kuće.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odlaže donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 2. - Zabrana zapošljavanja osoba mladih od 18 godina u opasne ili nezdrave aktivnosti

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da u primjeni člana 7. stav 2, domaći zakon mora postaviti 18 godina kao minimalnu dob za propisana zanimanja koja smatraju opasnim ili štetnim za zdravlje. Mora postojati odgovarajući zakonski okvir za identifikaciju potencijalno opasnih poslova, kojim se navode takvi oblici rada ili definišu vrste rizika (fizički, hemijski, biološki) koji se mogu pojaviti u toku rada.

U izvještaju se navodi da prema zakonu o radu u Bosni i Hercegovini, maloljetnik je osoba između 15. i 18. godina života koja može zaključiti ugovor o radu i na taj način zasnovati radni odnos pod uvjetom da od ovlaštenog liječnika ili nadležne zdravstvene ustanove pribavi potvrdu kojom dokazuje da ima opću zdravstvenu sposobnost za obavljanje tih poslova.

Članovima 51. i 75. Zakona o radu FBiH, članom 14. stav (3). i članom 75. Zakona o radu RS i članom 41. stav (1) Zakona o radu BD, utvrđeno je da maloljetnik ne može da radi na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili pod vodom, ni na ostalim poslovima koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom da utiču na njegov život i zdravlje, razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke sposobnosti. Komitet pita da li postoje u zakonu dalje decidno nabrojani oblici rada ili vrste rizika koji bi predstavljati opasnost ili nezdrav uticaj na mlade osobe.

Komitet podsjeća da, ako se takav rad pokaže kao apsolutno neophodan za njihovo stručno osposobljavanje, njima se mora dozvoliti da ga izvrše prije navršenih 18 godina, ali samo pod strogim stručnim nadzorom i samo za određeno vrijeme. Inspekcije rada moraju pratiti te aranžmane. Dodatak članu 7. stav 2. također dopušta izuzetke u slučajevima u kojima osobe

mlađe od 18 godina završe obuku za obavljanje opasnih poslova, a time dobiju i potrebne informacije. Komitet pita da li su određeni izuzeci propisani i kako se situacija prati u tim slučajevima.

U izvještaju se također navodi da je nadzor nad primjenom propisa vezanih za oblast rada maloljetnika u nadležnosti kantonalnih i Federalnih inspekcija rada i zaštite na radu. Navedenim zakonima dato je ovlaštenje inspektorima rada da zabrani rad maloljetnika na poslovima koji su utvrđeni kao naročito teški i koji bi mogli štetno i sa povećanim rizikom uticati na život i zdravlje, razvoj i moral maloljetnika, te na kojima postoji povećana opasnost od povreda ili povećan štetni uticaj na zdravlje. Osim toga, zabrana se odnosi na radna mjesta s povećanim rizikom od ozljeda ili štetnim uticajem na zdravlje.

U Izvještaju se ne daju informacije o podacima u vezi zapošljavanja mladih osoba u opasnim ili nezdravim djelatnostima. Komitet traži da se u sljedećem izvještaju pruže informacije o tome kako Inspekcija rada prati dogovore o zapošljavanju mladih u opasnim uslovima rada i kakve su mjere preduzete u slučaju kršenja.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 3. - Zabrana zapošljavanja djece koja podliježu obaveznom obrazovanju

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je dostavila Bosna i Hercegovina.

Član 7. stav 3. garantuje pravo svakog djeteta na obrazovanje štiteći njegove kapacitete za učenje.

Ovom odredbom je dopušten samo lakši rad za školsku djecu. Pojam "lakši rad" je isti kao i u članu 7. stav 1.

U slučaju država koje su postavile istu starosnu granicu, što je više od 15 godina, za zapošljavanje i kraj obaveznog obrazovanja, pitanja vezana za lakši rad su ispitana na osnovu člana 7. stav 1. Međutim, budući da se član 7. stav 3 bavi djelotvornim korištenjem prava na obavezno obrazovanje, pitanja, s tim u vezi, se procjenjuju na osnovu tog člana. Odgovarajuće garancije moraju biti na snazi kako bi se omogućilo vlastima (inspekcije rada, socijalne i obrazovne usluge) da zaštite djecu od rada koji bi im mogao uskratiti punu korist od obrazovanja.

Tokom školske godine vrijeme tokom kojeg djeca mogu raditi mora biti ograničeno tako da ne ometa njihovo prisustvo nastavi, usvajanje znanja i domaću zadaću. Omogućavanje djeci da rade prije škole koja počinje u jutarnjim satima, u načelu, je u suprotnosti sa članom 7. stav 3. Omogućavanje djeci u dobi od 15 godina, koja još uvijek podliježu obaveznom obrazovanju, da dostavljaju novine, počevši od 6 sati, 2 sata dnevno, 5 dana u sedmici, prije škole, nije u skladu sa Poveljom.

Kako bi djeca koja još uvijek podliježu obaveznom obrazovanju imala potpunu korist od škole nakon raspusta, rad mora biti zabranjen u periodu od najmanje 4 sedmice tokom ljetnog raspusta, te za najmanje pola svakog raspusta kojeg djeca imaju u toku školske godine.

U izvještaju se navodi da obavezno obrazovanje počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete, od 1. aprila, navršava 6 godina i traje ne manje od 8 godina. Tako djeca podliježu obaveznom obrazovanju koje traje minimum 14 godina. U izvještaju se obavještava i da je novo 9-godišnje osnovno obrazovanje počelo od juna 2004. godine, što znači da će od juna 2013. godine minimalna dob za završetak obaveznih obrazovanja biti 15 godina. Komitet konstatuje da u ovom trenutku postoji jaz od jedne godine između kraja obaveznog obrazovanja i minimalne dobi za zapošljavanje. Komitet pita da li su provedena bilo kakva istraživanja o tome što se događa tokom ovog razdoblja u praksi.

Komitet upućuje na svoj zaključak o članu 7. stav 1. i traži da se u sljedećem izvještaju pojasni da li postoje bilo kakve kategorije rada gdje djeca mlađa od 15 godina i na koju se odnosi odredba o obaveznom obrazovanju, mogu biti zaposlena.

U izvještaju se također navodi da pravo na rad i obrazovanje u Bosni i Hercegovini ne dopuštaju mogućnost zapošljavanja djece za vrijeme raspusta, niti se definišu bilo koje vrste radova koji se mogu obavljati.

Komitet upućuje na svoju izjavu o tumačenju člana 7. stav 3. iz Opšteg uvoda i zahtijeva pojašnjenje o tome da li je rad djece tokom školskog raspusta istinski zabranjen.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 4. - Radno vrijeme za mlade osobe mlađe od 18 godina

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da, prema članu 7. stav 4., domaći zakon mora ograničiti radno vrijeme osoba mlađih od 18 godina za koji više ne važi odredba o obaveznom školovanju. Ograničenje može biti rezultat zakona, propisa, ugovora ili prakse. Za osobe mlađe od 16 godina, granica od 8 sati dnevno ili 40 sati sedmično je u suprotnosti sa ovim članom. Međutim, za osobe starije od 16 godina, isto ograničenje je u skladu sa pomenutim članom.

U izvještaju se navodi da član 29. Zakona o radu u Federaciji Bosne i Hercegovine, član 40. stav 1. Zakona o radu u Republici Srpskoj i član 22. Zakona o radu u Brčko Distriktu BiH propisuju da radna sedmica traje 40 sati. Ova odredba je na snazi za sve zaposlenike, a prema pozitivnom zakonodavstvu, ne postoje iznimke skraćenog radnog vremena za mlade osobe.

U izvještaju se dodaje da navedene radnje propisuju da mladi radnici imaju pravo na 12-satni odmor između 2 radna dana i da je radnicima mlađim od 18 godina zabranjeno obavljanje prekovremenog rada.

Komitet smatra da je radno vrijeme od od 40 sati sedmično za mlade radnike mlađe od 16 godina prekomjerno dugo i stoga nije u skladu sa članom 7. stavom 4. Povelje.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 7. stav 4. Povelje na osnovu toga što je radno vrijeme od 40 sati sedmično za mlade radnike mlađe od 16 godina pretjerano dugo.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 5 – Pravična plata

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da se, u primjeni člana 7. stav 5, u domaćem zakonu moraju osigurati prava mladih radnika na pravičnu platu i odgovarajuće naknade pripravnika. Ovo pravo može rezultirati iz zakona, kolektivnog ugovora ili drugih sredstava.

"Pošten" ili "prikladan" karakter plate mladih radnika utvrđuje se poređenjem naknade pripravnika s početnom platom ili minimalnom platom isplaćenoj odraslim osobama (od 18 godina ili više). U skladu sa metodologijom donesenom u članu 4. stav 1., plate koje se uzimaju u obzir su plate doviđene nakon odbijanja poreza i doprinosa za socijalno osiguranje.

Mladi radnici

Komitet podsjeća da plata mladih radnika može biti manja od početne plate odraslih osoba, ali sve razlike moraju biti razumne i odstupanja se moraju brzo otkloniti. Za petnaesto- ili šesnaesto-godišnjake, plata koja je niža za 30% od početne plate odraslih osoba je prihvatljiva. Za šesnaesto- ili osamnaesto-godišnjake, razlika ne smije prelaziti 20%. Referentna plata odraslih osoba mora u svim slučajevima biti dovoljna da bi bila u skladu sa članom 4. stav 1. Povelje. Ako je referentna plata preniska, čak i ako se poštuju ovi postoci razlika pri obračunu, plata mladih radnika se u tom slučaju ne smatra pravičnom.

U izvještaju se ne daju nikakve informacije o tome, i stoga, Komitet traži da se u sljedećem izvještaju navedu takve informacije da se može procijeniti adekvatnost plata mladih radnika.

Pripravnici

Komitet podsjeća da se pripravnicima može isplatiti manja plata od početne plate odarsle osobe pošto se vrijednost obuke koju stiču na radnom mjestu mora uzeti u obzir. Međutim, pripravnički sistem ne smije promašiti svoju svrhu ili se koristiti za loše plaćanje mladim radnicima. Prema tome, pripravnički staž ne bi trebao trajati predugo i, kako se vještine stiču, nadoknada treba da se postepeno povećava tokom trajanja ugovora: počevši od najmanje jedne trećina početne plate odraslih ili minimalne plate na početku pripravničkog staža, a da na kraju dostignu barem dvije trećine.

U izvještaju se navodi da pripravnici imaju pravo na nadoknadu u iznosu od najmanje 80% od najniže plate isplaćene koju isplaćuje poslodavac. Komitet se pita, da li pojam "najniža plata" znači minimalna plata.

Budući da izvještaj ne daje takve informacije, kako bi se mogla procijeniti adekvatnost naknade za pripravnika, Komitet traži da se u sljedećem izvještaju daju informacije o neto minimalnoj plati i da neto prosječne plate budu uvrštene u sljedeći izvještajni period.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i omladine na zaštitu

Stav 6. Uključivanje vremena provedenog na stručnoj obuci u radno vrijeme

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da u primjeni člana 7. stav 6., vrijeme provedeno na stručnom osposobljavanju mladih ljudi za vrijeme radnog vremena mora biti tretirano kao dio radnog dana. Takva obuka se mora, u načelu, pohađati uz dozvolu poslodavca i mora se odnositi se na rad mlade osobe. Vrijeme obuke tako mora biti tretirano kao normalno radno vrijeme, i ne smije biti obaveza, niti se vrijeme provedeno na obuci mora nadoknađivati što bi moglo dovesti do povećanja ukupnog broja radnih sati.

Komitet podsjeća da se ovo pravo odnosi i na obuke koje prolaze mladi ljudi uz dozvolu poslodavca, a koje se odnose na obavljanje dužnosti, ali ne mora ih finansirati poslodavac.

U izvještaju se navodi da zakonodavni okviri u Bosni i Hercegovini ne propisuju da se vrijeme koje mlada lica na stručnoj obuci tokom radnog dana, uz pristanak poslodavca, tretira kao dio radnog dana.

Komitet smatra da situacija nije u skladu sa članom 7. stav 6 Povelje.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 7. stav 6. Povelje na osnovu toga što zakonodavni okvir ne propisuje da se vrijeme koje mlada lica provedu na stručnoj obuci, uz dozvolu poslodavca, tretira kao dio radnog dana.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 7. - Plaćeni godišnji odmor

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da se u primjeni člana 7. stav 7, mladim osobama mlađim od 18 godina mora dati najmanje četiri sedmice plaćenog godišnjeg odmora. Ugovori koji se primjenjuju su isti kao i oni koji se primjenjuju na plaćene godišnje odmore za odrasle osobe (član 2. stav 3). Na primjer, zaposlene osobe starosti ispod 18 godina ne bi trebale imati mogućnost odustajanja od svog plaćenog godišnjeg odmora, u slučaju bolesti ili nesretnog slučaja za vrijeme odmora, oni moraju imati pravo znati da isti mogu iskoristiti u neko drugo vrijeme.

U izvještaju se navodi da je članom 41. Zakona o radu FBiH, članom 57. stav 1. Zakona o radu RS i članom 57. stav 1. Zakona o radu BD, utvrđeno pravo maloljetnih zaposlenika na godišnji odmor za svaku kalendarsku godinu u trajanju od najmanje 24 radna dana. Ovo pravo maloljetni zaposlenici ostvaruju pod istim uvjetima i na isti način kao i ostali zaposlenici, odnosno kada se prvi put zapošljavaju ili nisu imali prekid između dva radna odnosa duži od osam dana, stiču pravo na godišnji odmor nakon šest mjeseci neprekidnog rada, mogu ga koristiti u dva dijela, s tim da prvi dio traje najmanje 12 dana.

Komitet je razumio da su to 24 radna dana i u sledećem izvještaju traži potvrdu takvog razumjevanja.

U izvještaju se navodi da postoje krivične odredbe koje se primjenjuju u slučaju kršenja prava mladih radnika da koriste svoj godišnji odmor. U tom smislu, članom 140. Zakona o radu FBiH, propisano je da će se novčanom kaznom od 2.000,00 KM (1 022,5 €) do 20.000,00 KM (10.225,8 €) kazniti za prekršaj poslodavac - pravno lice, ako zaposleniku ne omogući ili uskrati pravo na korištenje godišnjeg odmora i da se ona uvećava dvostruko ako se učini prekršaj prema maloljetnom licu. Članom 180. stav 1. tačka 18. Zakona o radu RS, propisana je novčana kazna u iznosu od 1.000 (511,3 €) – 10.000 KM (5.113€) ukoliko poslodavac radniku ne omogući korištenje propisanog godišnjeg odmora. Članom 111. stav 1. Zakona o radu BD Bosne i Hercegovine, propisano je da će se novčanom kaznom od 2.000 KM (1.022,5 €) do 14.000 KM (7,158€) kaznit poslodavac za svaki prekršaj predviđen ovim zakonom.

Komitet želi znati da li mladi radnici imaju mogućnost da ne iskoriste svoj plaćeni godišnji odmor. Komitet također pita da li mladi radnici imaju mogućnost da iskoriste odsustvo u nekom drugom trenutku u slučaju bolesti ili nesretnog slučaja za vrijeme odmora itd.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgoda donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 8. - Zabrana noćnog rada

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

U primjeni člana 7. stav 8, domaći zakon mora osigurati da osobe ispod 18 godina starosti nisu angažovane u noćnom radu. Zakonima ili drugim propisima ne smije se pokriti samo rad u industriji. Izuzetci mogu biti učinjeni u pogledu određenih zanimanja navedenih u

nacionalnim zakonima ili drugim propisima. Do nacionalnih zakona ili drugih propisa je kako će odrediti period koji se smatra kao "noć".

Članom 36. Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), članom 51, stav 1. Zakona o radu Republike Srpske (RS) i članom 32. Zakona o radu Brčko Distrikta (BD) zabranjen je noćni rad maloljetnih zaposlenika. Noćnim radom za maloljetne zaposlenike u industriji smatra se rad u vremenu između 19 sati uvečer i 7 sati ujutro narednog dana, a za ostale maloljetne zaposlenike rad u vremenu od 20 sati uvečer do 6 sati ujutro narednog dana, a ako su zaposleni u industriji od 19 sati do sedam sati narednog dana. Međutim, maloljetnici mogu biti izuzeti od zabrane noćnog rada u određenim slučajevima, kao što su havarija, viša sila i zaštita interesa Federacije BiH, o čemu saglasnost daje nadležni organ kantona.

U izvještaju se također navodi da se primjenjuju određene krivične odredbe u slučaju kršenja zabrane noćnog rada za maloljetne radnike. U tom smislu, u stavu 1. člana tačka 19 člana 140. Zakona o radu Federacije BiH, propisano je da će se novčanom kaznom od 1.000,00 KM do 10.000,00, KM kaznit za prekršaj poslodavac - pravno lice, i da se ona uvećava dvostruko ako se učini prekršaj prema maloljetnom licu. Članom 180, stav 2, tačka 1. Zakona o radu Republike Srpske, propisana je novčana kazna u iznosu od 2.000 – 15.000 KM, ukoliko poslodavac maloljetnom radniku odredi da radi noću. Član 111, stav (1), tačka 11. Zakona o radu Brčko Distrikta, propisuje krivičnu odredbu u smislu sankcionisanja poslodavca novčanom kaznom od 1.000,00 KM do 7.000,00 KM ukoliko maloljetnom zaposleniku naredi noćni rad.

Komiteta traži informacije o aktivnostima o radu inspektorata u vezi nadzora stanja u praksi.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 9. - Redovni ljekarski pregledi

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komiteta podsjeća da u primjeni člana 7. stav 9, domaći zakon mora osigurati obavezne redovne ljekarske preglede za osobe ispod osamnaest godina starosti zaposlene u zanimanjima propisanim nacionalnim zakonima ili drugim propisima. Ovi pregledi moraju biti prilagođeni konkretnoj situaciji maloljetnih radnika i pojedinih rizika kojima su izloženi. Oni mogu, međutim, biti provedeni od strane profesionalnih zdravstvenih usluga, ako te usluge imaju provedenu posebnu obuku da to učine.

Obaveza podrazumijeva potpuni ljekarski pregled potreban za zapošljavanje i redovite preglede nakon toga. Intervali između pregleda ne smiju biti predugi. U tom smislu, Komitet je mišljenja da je predug period od tri godine.

Prema izvještaju, zakonodavni okvir predviđa obavezne početne medicinske preglede za maloljetne radnike. Međutim ne postoji zahtjev za redovnim pregledima, koji su predviđeni

samo za odrasle zaposlenike koji rade pod posebnim uslovima rada a u kojima maloljetni radnici ne smiju raditi.

Komitet smatra da, iako maloljetni radnici ne smiju raditi pod posebnim uslovima rada, uslov iz člana 7. stav 9 za redovne preglede i dalje stoji, posebno imajući u vidu fizički i psihički razvoj mlade osobe. Iz tog razloga smatra se da situacija nije u skladu sa članom 7. stavom 9.

Komitet zanima da li se zahtjevi za ljekarske preglede maloljetnih radnika poštuju u praksi.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 7. stavom 9. Povelje na osnovu toga što ne postoji zahtjev za redovne ljekarske preglede maloljetnih radnika.

Član 7. - Pravo djece i mladih na zaštitu

Stav 10 - Posebna zaštita od fizičkih i moralnih opasnosti

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Zaštita od seksualnog iskorištavanja

Komitet podsjeća da prema članu 7. stav 10. Povelje, članice moraju preduzeti konkretne mjere za zabranu i suzbijanje svih oblika seksualnog iskorištavanja djece, posebno uključivanje i učešće djece u seksualnoj industriji. Ova zabrana mora biti popraćena odgovarajućim nadzornim mehanizmima i sankcijama. Minimalne obaveze su:

-Kako je zakonodavstvo osnovni preduslov za efikasnu politiku protiv seksualnog iskorištavanja djece, član 7, stav 10. zahtijeva da se sva djela seksualnog iskorištavanja proglašavaju krivičnim djelima. U tom smislu, nije nužno da članica usvoji specifičan način propisivanja aktivnosti kao krivičnog djela, nego umjesto toga mora osigurati da se krivični postupak može pokrenuti u odnosu na takva djela. Nadalje, države moraju definisati i propisati kao krivično djelo sve takve aktivnosti sa djecom do 18 godina starosti bez obzira na najnižu dob, u državi, za seksualni pristanak. Djecu, žrtve seksualne eksploatacije, ne bi trebalo sudski goniti zbog bilo kojih djela povezanih sa ovom vrstom iskorištavanja.

- Trebao bi biti usvojen Nacionalni akcioni plan borbe protiv seksualnog iskorištavanja djece. Efikasna politika protiv komercijalnog seksualnog iskorištavanja djece treba obuhvatiti osnovne i međusobno povezane oblike: dječju prostituciju, dječju pornografiju i trgovinu djecom.

Prema izvještaju, zbog složene strukture vlasti Bosne i Hercegovine, žalosno je da postoje razlike u krivičnim politikama za ista krivična djela počinjena na štetu djece. Potrebno je uskladiti krivične zakone koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini kada je riječ o dijelovima koji se bave trgovinom ljudima i dječjom pornografijom. Takođe postoje razlike u krivičnim politikama i odgovornosti za zločine u krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine

(KZ Federacije BiH), Republike Srpske (KZ Republike Srpske) Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD) i Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH).

Prema članu 199. Krivičnog Zakona Republike Srpske, ko zloupotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete ili maloljetno lice zloupotrijebi za pornografsku predstavu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Za proizvodnju i prikazivanje dječje pornografije, ako je djelo iz stava 1. izvršeno prema licu mlađem od 16 godina, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine. U Krivičnom zakonu Federacije BiH, za isto krivično djelo je zapriječena kazna od jedne do pet godina. Prodaja, prikazivanje ili pružanje dostupnih pornografskih materijala u kojima se prikazuje dijete, kažnjava se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

Komitet iz izvještaja saznaje da Krivični Zakon Bosne i Hercegovine, pod pojmom djete (član 1) definiše osobu koja nije navršila 14 godina starosti. Proizvodnja i prikazivanje dječje pornografije maloljetnicima mlađim od 16 godina je prema Krivičnom zakonu Republike Srpske kažnjivo. U tom kontekstu, Komitet podsjeća da države moraju kao krivično djelo propisati svako seksualno iskorištavanje djeteta ispod 18 godina starosti bez obzira na najnižu starosnu dob za seksualni pristanak prema državnim zakonima. Komitet pita da li svi Krivični zakoni sva djela koja se odnose na dječju pornografiju, uključujući i nabavku, proizvodnju, distribuciji, stavljanje na raspolaganje i samo posjedovanje, do 18 godina starosti, definišu kao krivična djela. U međuvremenu zadržava svoj stav po ovom pitanju.

Komitet prema izvještaju konstatuje da se svaka osoba ispod 18 godina smatra žrtvom trgovine ljudima, bez obzira kako je postala predmet trgovine. Komitet pita da li se u sva četiri krivična zakona ovakvo dijete smatra žrtvom seksualnog iskorištavanja i da li djeca mogu biti krivično gonjena za bilo koje djelo povezana sa eksploatacijom. Komitet također pita da li se samo posjedovanje dječje pornografije smatra krivičnim djelom u svim krivičnim zakonima.

Što se tiče trgovine djecom, Komitet konstatuje saznaje putem nekih drugih izvora³ napredak postignut u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, ali stalni naponi su i dalje potrebni kako bi se osigurale odgovarajuće istrage i krivično gonjenje krivičnih djela u ovoj oblasti. Bosna i Hercegovina je započela provedbu nacionalnog akcionog plana za suzbijanje trgovine ljudima za 2008-2012. godinu. Krivična djela trgovine ljudima su regulisana Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, koji je usklađen sa relevantnim međunarodnim dokumentima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina. Međutim, entitetski i Krivični zakoni Brčko Distrikta nisu usklađeni sa državnim krivičnim zakonom, što podriva odgovarajuće gonjenje. Kancelarija državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima u okviru Ministarstva sigurnosti je osigurala dovoljno finansijskih sredstava za rad. Ukupan broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima je nastavio da se smanjuje u 2008. godini, uglavnom zbog smanjenja broja stranih žrtava. Međutim, unutrašnja trgovina je i dalje u porastu u 2008. godini, gdje su većina žrtava bila djeca, posebno djeca romske nacionalnosti. Komitet želi biti informisan o provedbi nacionalnog akcionog plana za 2008-2012. godinu koji se tiče trgovine djecom.

Prema izvještaju iz 2007. godine, 17 djece je identifikovano kao žrtve zlostavljanja, a sva ostala su identifikovana kao žrtve trgovine ljudima ili dječje prostitucije.

---

³ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/ba_rapport_2009_en.pdf.

Zaštita od zlopotrebe informacijskih tehnologija

U svjetlu činjenice da su nove informacijske tehnologije doprinijele da seksualno iskorištavanje djece bude lakše, države članice moraju donijeti mjere u zakonu i u praksi, kako bi zaštitili djecu od takve zlopotrebe. Kako, na primjer, Internet postaje jedan od najčešće korištenih alata za širenje dječje pornografije, države članice moraju preduzeti mjere za borbu protiv toga, na primjer pod uslovom da oni koji pružaju usluge na internetu budu odgovorni za upravljanje materijalom koji se prikazuje, podstiču razvoj i koriste neke od najboljih sistema praćenja aktivnosti na mreži (sigurnosne poruke, tipke za uzburu itd.) i procedure logovanja (filtriranje i ocjena sistema itd.).

Komiteta traži potpune informacije o nadzornim mehanizmima i sankcijama za seksualno iskorištavanje djece putem informacijskih tehnologija. Nadalje, Komitet pita da li je predviđeno zakonodavstvo ili kodeks ponašanja za pružaoce internet usluga sa ciljem zaštite djece.

Zaštita od drugih oblika eksploatacije

Članice moraju zabraniti korištenje djece putem drugih oblika iskorištavanja kao što su domaći poslovi, odnosno radna eksploatacija, uključujući i trgovine u svrhu iskorištavanja radom, prosjačenjem ili uzimanjem organa). Države članice moraju preduzeti mjere za sprječavanje i pomoć djeci na ulici. Države članice moraju osigurati ne samo da imaju potrebnu zakonsku regulativu kako bi se spriječilo iskorištavanje i zaštita djece i mladih osoba, nego i da takvi zakoni budu na snazi i u praksi.

Komiteta iz drugog izvora saznaje⁴ da značajan broj djece, posebno romska djeca, koja žive ili rade na ulici, ne pohađaju škole i da su prisiljena raditi. Konvencija UN-a o pravima djeteta preporučuje da Vlada osigura da djeca s ulice imaju prava na hranu, odjeću, smještaj, zdravstvene i obrazovne mogućnosti.

Prema izvještaju, provodi se izvjestan broj projekata u saradnji sa međunarodnim organizacijama, s ciljem pomoći djeci s ulice. Dnevni centar za brigu o djeci koja obavljaju rad na ulicama u Sarajevu, ima za cilj pružiti sklonište takvoj djeci. Takvi centri nude usluge kao što su hrana i odjeća i psihosocijalni tretmani. Od svog otvorenja ovaj dnevni centar koristi više od 150 djece. Ministarstvo rada Kantona Sarajevo je potpisalo Protokol o zaštiti djece koja žive i rade na ulici u novembru 2009. godine. U Zeničko-dobojskom kantonu provode se redovne aktivnosti na poboljšanju uslova života onih porodica čija djeca žive na ulici. U Tuzlanskom kantonu centri za socijalnu pomoć pružaju podršku djeci koja žive i rade na ulici tako što im dodjeljuju jednokratnu finansijsku pomoć.

Komiteta pita koje su preventivne mjere preduzete i takođe koje su mjere preduzete koje bi dovele do toga da se djeca vrata svojim porodicama ili u drugu sredinu, kako je prikladno.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

---

⁴ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC-C-OPSC-BIH-CO-1.doc>

Član 8. – Pravo zaposlenih žena na porodiljsku zaštitu

Stav 1. – Porodiljsko odsustvo

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Pravo na porodiljsko odsustvo

Članom 55. stav 1 Zakona o radu Federacije BiH utvrđeno je pravo žena na porođajno odsustvo u trajanju od 12 mjeseci. U izuzetnim slučajevima, žena može koristiti i kraće porođajno odsustvo, ali je korištenje 42 dana poslije porođaja obavezno prema članu 55. stav 3. Isto trajanje i obavezno razdoblje predviđeno je i Zakonom o radu Distrikta Brčko. Članom 79. stav 1. Zakona o radu Republike Srpske propisano je da za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta žena ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno, ali obavezno odsustvo poslije porođa traje 60 dana.

Zakon o radu u institucijama Bosne i Hercegovine uređuje se zaštita žena i porodiljsko odsustvo u državnoj službi. U izvještaju se međutim ne navodi trajanje porodiljskog odsustva i dužina obaveznog porodiljskog odsustva u državnoj službi. Komitet stoga traži informacije o tom pitanju.

Pravo na porodiljske beneficije

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, brojevi 36/99, 54/04, 36/06 i 14/09) utvrđeni su principi nadoknade plaće ženi u radnom odnosu za vrijeme dok odsustvuje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta (član 89. stav 2.). Međutim, zakonodavstvo na nivou kantona uređuje uslove i nivo pokrivenosti beneficijama. U nekim kantonima, osnov za obračun porodiljskih naknada je prosječna plata zaposlenih žena u razdoblju od šest mjeseci, u drugima je prosječna plata u kantonu. Štaviše, porodiljske beneficije predstavljaju od 50% do 90% prosječne plate, bilo zaposlenika bilo kantona, a u jednom kantonu ova situacija uopšte nije regulisana.

Komiteta drži da beneficija mora biti odgovarajuća i biti jednaka ili približno jednaka plati (Zaključci XV-2, Velika Britanija). Komitet smatra da beneficija jednaka iznosu od 70% plate (Zaključci XVII-2) predstavlja odgovarajuću beneficiju. Komitet smatra da činjenica da u nekim kantonima Federacije Bosne i Hercegovine beneficija jednaka samo iznosu od 50% od prosječne plate zaposlenih žena nije u skladu sa Poveljom. Činjenica da u jednom kantonu porodiljske beneficije uopšte nisu regulisane također nije u skladu sa Poveljom. Činjenica da se u nekim kantonima ove naknade/beneficije ne temelje na plati zaposlenika, nego na prosječnim platama u kantonu, te da uz to ponekad iznose samo 60% od prosječne plate, nije u skladu sa Poveljom.

Članom 84. stav 1. Zakona o radu RS je propisano da za vrijeme korišćenja porodiljskog odsustva žena ima pravo na naknadu plate u visini prosječne plate koju je ostvarila u toku poslednja tri mjeseca prije otpočinjanja porodiljskog odsustva. Član 84. stav 2 kaže da, ako žena nije ostvarila platu za svih poslednjih šest mjeseci, naknada će biti u visini prosječne plate koja je ostvarila u mjesecima u kojima je radila. Naknada plate za vrijeme porodiljskog odsustva iznosi 100% od prosječne plate zaposlenika.

Nema informacija o tome kako se porodijske beneficije obračunavaju u Distriktu Brčko. Komitet stoga traži da se takve informacije dostave. Ako se u sljedećem izvještaju pomenute informacije ne dostave, neće postojati ništa što bi pomoglo da se utvrdi da je situacija u skladu po tom pitanju.

Što se tiče zaposlenika u državnim institucijama Bosne i Hercegovine, porodijske beneficije su različite u zavisnosti o području gdje se ostvaruje pravo na porodijsko odsustvo i zakona na tom području. Ustavni sud je, međutim, utvrdio, u presudi od 28. septembra 2010. godine, da je ova situacija rezultirala diskriminacijom između državnih službenika, te da porodijske beneficije ne bi trebale biti temeljene na mjestu prebivališta. Komitet traži da se redovno informiše o situaciji koja je uslijedila nakon ove presude Ustavnog suda.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu s članom 8. stav 1. Povelje na osnovu toga što porodijske beneficije nisu na odgovarajući način ili nisu uopšte regulisane u pojedinim dijelovima zemlje.

Član 8. - Pravo zaposlenih žena na porodijsku zaštitu

Stav 2 - Nezakonitost otkaza

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Zabrana otkaza

Prema članu 53 Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine, poslodavac ne može otkazati ugovor o radu zbog trudnoće. Komitet ističe da član 8. stav 2. propisuje da je protivzakonito da poslodavac da ženi otkaz tokom vremena od kada obavijesti poslodavca da je trudna do kraja porodijskog odsustva. Dakle, Komitet pita da li su zaposlenici ženskog pola zaštićeni od otkaza ne samo tokom trudnoće, nego i do kraja porodijskog odsustva.

Prema članu 77. Zakona o radu Republike Srpske, propisano je da poslodavac ne može odbiti da primi u radni odnos ženu zbog toga što je trudna, niti joj može otkazati ugovor o radu zbog trudnoće ili zbog toga što žena koristi porodijsko odsustvo. Prema članu 43. Zakona o radu Brčko Distrikta poslodavac ne može odbiti da zaposli ženu zato što je u drugom stanju niti joj može otkazati ugovor o radu zato što je u drugom stanju, ili na porodijskom bolovanju.

Posljedice nezakonitih otkaza

U Federaciji Bosne i Hercegovine u skladu sa članom 103. Zakona o radu, trudnica koja navede da je nezakonito otpuštena može svoj slučaj da iznese pred sud. Ukoliko sud ustanovi da je otpuštanje zaista nezakonito, od poslodavca se može zatražiti ponovno zapošljavanje ili da se oštećenoj isplati naknada u iznosu koji bi ona primila da je radila i da joj se nadokadi šteta koja je uzrokovana, otpremnina i druge povlastice na koje ima pravo po zakonu, kolektivnom ugovoru i ugovoru o radu.

U Republici Srpskoj, u skladu sa članom 118. Zakona o radu, trudnica ili žena na porođajnom odsustvu ima pravo da svoj slučaj iznese pred sud. U Distriktu Brčko, član 88. stav 3. Zakona o radu daje pravo zaposlenicima da podigne tužbe zbog kršenja njihovih prava pred sudovima, a to je, dakle, moguće i za trudnice i žene na porodiljskom odsustvu a koje navode da su nezakonito otpuštene. Komitet ističe da u slučaju nezakonitog otkaza vraćanje ovih žena mora biti pravilo (Zaključci 2005. godine, Kipar), i da, ako je to nemoguće (npr. preduzeće je zatvoreno) ili žena to ne želi, mora biti dostupna adekvatna naknada koja je dovoljna da ne utiče na poslodavca i da potpuno nadoknadi štetu žrtvi. Komitet stoga traži da se pruži više informacija u tom pogledu o Republici Srpskoj i Distriktu Brčko. Ako se u sljedećem izvještaju ne uvrste ove informacije, ništa drugo ne preostaje nego da se utvrdi da situacija nije u skladu sa Poveljom.

Komiteta je razumio da su žene zaposlene u privatnom i javnom sektoru jednako zaštićene. Komitet traži potvrdu da je to tačno.

Zaključak

Do prijema tražene informacije, Komitet odgađa donošenje zaključka.

Član 8. - Pravo zaposlenih žena na porodiljsku zaštitu

Stav 3. – Slobodno vrijeme za dojilje

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Članom 59. stav 1. Zakona o radu Federacije BiH, članom 49. Zakona o radu Brčko Distrikta, utvrđeno je pravo žene koja nakon korištenja porođajnog odsustva radi puno radno vrijeme da odsustvuje s posla dva puta dnevno u trajanju po sat vremena radi dojenja djeteta. Ovo pravo je ograničenog trajanja do navršene jedne godine života djeteta, a može se koristiti samo na osnovu nalaza ovlaštenog liječnika. Vrijeme odsustva radi dojenja djeteta računa se u puno radno vrijeme.

Članom 80. stav 2. zakona o radu RS, propisano je da, ako žena otpočne sa radom prije isteka vremena porodiljskog odustva (tj. prije nego što dijete napuni jednu godinu) ima pravo da za vrijeme radnog dana, pored dnevnog odmora (u trajanju od 30 minuta), koristi još i 60 minuta odsustva s rada radi dojenja djeteta. Vrijeme odsustva radi dojenja djeteta računa se u puno radno vrijeme.

Isti režim vrijedi i za žene zaposlene u javnom sektoru.

Zaključak

Komiteta zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini jeste u skladu sa članom 8. stav 3. Povelje.

Član 8. - Pravo zaposlenih žena na porodiljsku zaštitu

Stav 4. Regulisanje noćnog rada

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Iako ne postoje zabrane noćnog rada za trudnice, porodilje i dojilje kao takve u Federaciji Bosne i Hercegovine, članom 54. Zakona o radu propisano je da će trudnice ili dojilje biti raspoređene na druga radna mjesta iz zdravstvenih razloga, što će odrediti prethodno ljekar. To ne bi trebalo dovesti do smanjenja plate. Štaviše, ako poslodavac ne može predložiti pre-raspodjelu na drugi odgovarajući posao zaposlenika, taj zaposlenik će se pozvati na pravo na plaćeno odsustvo. Komitet pita, da li se ta zaštita primjenjuje u praksi i da li se primjenjuje na porodilje koje možda neće doći svoje dijete.

Član 52. Zakona o radu Republike Srpske zabranjuje noćni rad za trudnice i žene koje imaju dijete koje još nije navršilo jednu godinu starosti.

Komiteta podsjeća da član 8. stav 4 ne zahtijeva da države zabrane noćni rad trudnica, porodilja i dojilja, nego da se uredi kako bi se ograničili negativni uticaji na zdravlje žena. Propisima se moraju odrediti uslovi za noćni rad trudnica, porodilja i dojilja, npr. prethodno odobrenje inspektorata rada (gdje je primjenjivo), propisano radno vrijeme, odmor, ostatak dana nakon razdoblja noćnog rada, pravo da bude premještena u dnevnu smjenu u slučaju zdravstvenih problema vezanih uz noćni rad, itd. Zaključci (X-2, Izjava o tumačenju člana 8. stava 4.).

U izvještaju se navodi da Zakon o radu Brčko Distrikta ne zabranjuje noćni rad za žene, osim u slučajevima propisanim u članu 52. koji se tiču, između ostalog, samohranih roditelja, te situacije u kojima su oba roditelja zaposlena. Komitet ne smatra da je to dovoljno zaštitni propis od noćnog rada trudnica, porodilja i dojilja.

Komiteta pita koja zaštita postoji za žene zaposlene u javnom sektoru.

Komiteta ističe da, ako se u sljedeći izvještaj ne uvrste različite tražene informacije, neće biti osnova da se utvrdi da je situacija u skladu sa Poveljom u odnosu na postavljena pitanja.

Zaključak

Komiteta zaključuje da stanje na terenu u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 8. stav 4. Povelje na osnovu toga što noćni rad trudnica, porodilja i dojilja nije adekvatno regulisan u Distriktu Brčko.

Član 8. - Pravo zaposlenih žena na porodiljsku zaštitu

Stav 5 - Zabrana opasnog, nezdravog ili napornog rada

Komiteta prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Član 52. Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine zabranjuje zapošljavanje žena u rudnicima osim žena koje obavljaju rukovodeće poslove koji ne zahtijevaju fizički rad i žena koje obavljaju poslove zdravstvene i socijalne zaštite, studenti, pripravnici i volonteri koji tokom školovanja moraju dio vremena provesti u podzemnim dijelovima rudnika, te žene

koje povremeno moraju ulaziti u podzemne dijelove rudnika radi obavljanja poslova koji nisu fizičke prirode. Izvještaj pokazuje da je 2000. godine ukinuta zabrana rada žena na teškim i opasnim poslovima. Slična zabrana u pogledu zapošljavanja žena u rudnicima postoji u članu 78. Zakona o radu Republike Srpske i članu 76. Zakona o radu Distrikta Brčko. Komitet konstatuje da ova zabrana ide dalje od žena koje su zaštićene članom 8. i pokriva sve žene. Komitet ističe da je, ukoliko se zabrana odnosi konkretno na trudnice, porodilje ili dojlje dijete, situacija jeste u skladu sa članom 8. stav 5.

Iako ne postoji zabrana opasnog, nezdravog ili napornog rada trudnica, porodilja i dojlja, član 54. Zakona o radu Federacije Bosne i Hercegovine, član 78. Zakona o radu Republike Srpske i član 44. Zakona o radu Distrikta Brčko propisuju da se trudnice ili dojlje mogu rasporediti na druga radna mjesta iz zdravstvenih razloga, što će prethodno ustanoviti ljekar. To ne bi trebalo dovesti do smanjenja plaće. Štaviše, ako poslodavac ne može predložiti pre-raspodjelu na drugi odgovarajući posao, ove žene će imati pravo na plaćeno odsustvo.

Komitet ipak ističe da opasne aktivnosti poput onih pri kojima postoji izloženost olovu, benzenu, jonizirajućem zračenju, visokim temperaturama, vibracijama ili virusnim agensima, moraju biti zabranjene ili strogo regulisane za ovu grupu žena, zavisno o rizicima na radu. Nacionalno zakonodavstvo mora osigurati visok nivo zaštite od opasnosti za zdravlje i sigurnost žena koje su obuhvaćene ovom odredbom (Zaključci iz 2003. godine, Bugarska). Komitet smatra da su odredbe koje su na snazi u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko previše uopštene da bi adekvatno zaštitile žene koje su obuhvaćene članom 8. u odnosu na opasni, nezdravi i težak rad. Situacija, dakle, nije u skladu sa Poveljom.

Isti režim vrijedi i za žene koje su zaposlene u javnom sektoru u različitim entitetima Bosne i Hercegovine.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 8. stav 5. Povelje na osnovu toga što ne postoje odgovarajući propisi o opasnim, nezdravim i teškim uslovima rada što se tiče trudnica, porodilja i dojlja.

Član 16. - Pravo porodice na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Kako je pojam "porodica" promjenjiv, Povelja se primjenjuje na svaku porodicu prema definiciji tog pojma u domaćem zakonu. Prema izvještaju, domaći zakon porodicu definiše kao osobe povezane porodičnim vezama i dijeljenjem stanova i domaćinstava.

Socijalna zaštita porodice

Rješavanje stambenog pitanja porodica

Komitet ističe da se članovi 16. i 31, iako različiti u ličnom i materijalnom djelokrugu, djelomično preklapaju u nekoliko područja koja se odnose na prava porodica na stanovanje. U

tom smislu, pojmovi odgovarajućeg rješenja stambenog pitanja i prisilne deložacije su identični u članovima 16. i 31. (COHRE protiv Italije, Tužba broj 58/2009, Odluka o meritumu od 25. juna 2010. godine, para. 115). Obzirom da Bosna i Hercegovina nije prihvatila član 31., rješavanje stambenog pitanja porodica se ispituje prema članu 16.

Prema izvještaju, pravo na stanovanje je u nadležnosti ne države, nego entiteta i Brčko Distrikta. Proces obnove i vraćanja imovine i stanarskih prava izbjeglica i raseljenih osoba nakon sukoba u bivšoj Jugoslaviji bio je dovršen krajem 2006. godine. Od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, obnovljeno je 322.000 stambenih jedinica, uključujući i 236.200 u Federaciji Bosne i Hercegovine, 73.300 u Republici Srpskoj i 12.600 u Brčko Distriktu. Međutim, 146.000 stambenih jedinica, odnosno 30% onih uništenih ili oštećenih, nisu obnovljene. Danas još uvijek postoji veliki broj izbjeglica (u inostranstvu), raseljenih osoba (unutar granica zemlje) ili osoba pogođenih sukobima kojima je i dalje potrebna pomoć da riješe stambeno pitanje. Oko 2.500 porodica, odnosno 8.000 ljudi, su bez krova nad glavom ili žive u improvizovanim naseljima ili smještaju.

Komiteta stalno tumači pravo na ekonomsku, pravnu i socijalnu zaštitu porodičnog života iz člana 16. i garantuje pravo na odgovarajuće stambeno zbrinjavanje porodica, koje obuhvata sigurnost uživanja prava na stan koje je takođe potvrđeno zakonom (COHRE protiv Hrvatske, Žalba broj 52/2010, Odluka o meritumu 22. juna 2010. godine, para. 54.).

Na osnovu člana 16., države članice moraju promovisati obezbjeđivanje adekvatnog rješavanja stambenog pitanja porodica, uzimati potrebe porodica za stanovima u obzir u stambenim politikama i osiguravati da postojeće stambene jedinice moraju biti odgovarajuće veličine i standarda u pogledu sastava porodice i da uključuju osnovne usluge (kao što su grijanje i struja). Nadalje, obaveza stambenog zbrinjavanja i njegovog promovisanja i osiguravanja se proširuje na osiguravanje uživanja tog prava, što je neophodno kako bi se osiguralo normalno uživanje u porodičnom životu i stabilnom okruženju. Komitet podsjeća da se ta obaveza proširuje tako da se osigura zaštita od nezakonitih deložacija (ERRC protiv Grčke, u vezi sa Tužbom broj 15/2003, Odluka o meritumu od 8. decembra 2004. godine, para. 24).

Djelotvornost prava na odgovarajuće stanovanje zahtijeva pravnu zaštitu kroz odgovarajuće proceduralne garancije. Korisnici i podstanari moraju imati pristup pristupačnim i nepristranim pravnim i nepravničkim lijekovima. Svaki postupak žalbe mora biti efikasan (Zaključci 2003. godine, Francuska, Italija, Slovenija i Švedska, Zaključci 2005. godine Litvanija i Norveška; FEANTSA v. Francuska, Tužba broj 39/2006, Odluka o meritumu 5. decembra 2007. godine, para. 80-81). Organi javne uprave moraju osigurati da ne dođe do prekida osnovnih usluga kao što su voda, struja i telefon (Zaključci 2003. godine, Francuska).

Što se tiče zaštite od nezakonite deložacije, članice moraju postaviti procedure kako bi se ograničio rizik od deložacije (Zaključci 2005. godine, Litva, Norveška, Slovenija i Švedska). Komitet podsjeća da, kako bi bila u skladu sa Poveljom, pravna zaštita osobe kojoj prijete deložacija mora sadržavati:

- obavezu informisanja osoba u pitanju, kako bi se pronašla alternativna rješenja za deložacija;
- obavezu postavljanja razumnog otkaznog roka prije deložacije;
- dostupnost pravnih lijekova;
- dostupnost pravne pomoći;

- naknade u slučaju nezakonite deložacije.

Da biste omogućili da se procijeni da li je situacija u skladu sa članom 16. Povelje u pogledu pristupa odgovarajućem smještaju za porodice, Komitet traži u sledećem izvještaju dostave informacije o svim gore navedenim tačkama.

Što se tiče pristupa stanovanju za ugrožene porodice, posebno Rome, Komitet drži da su "kao rezultat svoje istorije, Romi postali specifična i ranjiva manjiska grupa. Oni stoga zahtijevaju posebnu zaštitu. Posebnu pažnju treba obratiti u pogledu njihovih potreba i njihovog različitog stila života kako u relevantnim zakonodavnim okvirima i donošenju odluka u pojedinačnim slučajevima, ne samo radi zaštite interesa manjina, nego i zbog očuvanja kulturne raznolikosti i vrijednosti cijele zajednice "(COHRE protiv Italije, Tužba broj 58/2009, Odluka o meritumu od 25. juna 2010. godine, para. 39-40).

Prema izvještaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije ((ECRI), u drugom izvještaju o Bosni i Hercegovini, od 7. decembra 2010. godine, para. 113), mnogi Romi i dalje žive u neformalnim naseljima, koja često nemaju pristup osnovnim komunalijama kao što su struja, mokri čvor ili pitka voda. Prisilne deložacije se i dalje dešavaju, ponekad u kontekstu provedbe lokalnog programa za poboljšanje uslova stanovanja Roma, a u nekim slučajevima i bez predhodno obezbjeđenog odgovarajućeg alternativnog smještaja. U takvim slučajevima Romi imaju malo alternativa, ali u praksi posegnu za izgradnjom novih ilegalnih domova na drugim mjestima. Mnogi Romi su stoga bez adekvatnih smještaja.

Prema izvještaju Okvirna konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (drugo mišljenje o Bosni i Hercegovini, usvojeno 9. oktobra 2008. godine, para. 89), stambena situacija mnogih Roma je još uvijek vrlo teška u cjelini, što je veliki razlog za zabrinutost. Unatoč naporima pojedinih lokalnih vlasti, često uz podršku međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija, još uvijek postoje brojna nelegalna naselja čiji su stanovnici posebno izloženi riziku od deložacija i bez odgovarajućeg alternativnog rješenja za stambeno pitanje. Osim toga, mnoga od tih naselja su često bez i jednog osnovnog uslova za život.

Komitet traži da se u sljedećem izvještaju pruže informacije o mjerama koje su preduzete sa ciljem poboljšanja stanovanja romskih porodica. U međuvremenu, Komitet smatra da nije utvrđeno da su životni uslovi stanovanja romskih porodica adekvatno garantovani.

Predškolske ustanove

Komitet ističe da države moraju osigurati da finansijski pristupačne, kvalitetne ustanove za čuvanje djece budu dostupne njihovim građanima (gdje je kvalitet definisan u smislu broja djece mlađe od šest godina koje obuhvataju, odnosom broja osoblja prema broju djece, kvalifikacijama osoblja, prikladnosti prostorija i iznosom finansijskog doprinosa koji roditelji treba da plaćuju).

U Federaciji Bosne i Hercegovine se Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom utvrđuju uslovi čuvanja djece u predškolsko-obrazovnim objektima. Međutim, propisima kantona se bliže uređuju uvjeti, način, postupak, organi i finansiranje pomenutog prava. Neki kantoni nemaju ustanove za čuvanje djece zbog nedostatka sredstava.

U Republici Srpskoj, članom 38. Zakona o socijalnoj zaštiti se predviđaju ustanove za djecu koje mogu biti javne, privatne ili u mješovitom vlasništvu. Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite propisuje kriterije za upis, naknade koje plaćaju korisnici usluga i vaspitno-obrazovni nastavni plan i program. U ovom entitetu postoji pet ustanova za djecu.

U Brčko Distriktu, Zakonom o socijalnoj zaštiti se reguliše upis djece u ustanove. Tokom referentnog perioda, 140 djece dobi od 3 godine i 230 djece u dobi od 3-6 godina boravi u takvim objektima. Dvije odrasle osobe se brinu o 25 do 28 djece.

Da bi se ocijenilo da li ova odredba odgovara potrebama porodice, Komitet traži detaljan popis broja mjesta u jaslicama i obdaništima prema starosnoj dobi i broj zahtjeva koji su odbijeni. Komitet ističe, da bi bilo u skladu sa članom 16. Revidirane povelje, da osoblje koje radi u jaslicama – obdaništima treba biti odgovarajuće kvalifikovano. Stoga Komitet pita koje mjere se preduzimaju kako bi se pratio kvalitet takvih usluga.

Porodično savjetovalište

U Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, kao jedno od prava iz socijalne zaštite predviđene su usluge socijalnog savjetovališta koji se nalaze u centrima za socijalni rad. Tokom 2009. godine postojalo je 7 savjetovališta, gdje je savjetovano više od 3 500 ljudi.

Republika Srpska nudi besplatne usluge porodičnog savjetovanja u 45 centara za socijalni rad.

U Brčko Distriktu usluge porodičnog savjetovališta pružaju obrazovani specijalisti, psiholozi i socijalni radnici. Postoji 11 udruženja koja pružaju takve usluge.

Učešće udruženja koja predstavljaju porodice

Da bi se obezbijedilo da se dobiju mišljenja porodica kada se oblikuju porodične politike, organi vlasti se moraju konsultovati sa udruženjima koja predstavljaju porodice. Komitet u sljedećem izvještaju traži informacije o učestvovanju relevantnih udruženja koja predstavljaju porodice u oblikovanju porodičnih politika.

Pravna zaštita porodice

Prava i obaveze bračnih drugova

Porodičnim zakonom Federacije BiH uređeni su porodica, brak i pravni odnosi u braku, odnosi roditelja i djece, usvojenje, starateljstvo, pravni učinci vanbračne zajednice žene i muškarca, prava i dužnosti bračnih drugova i članova porodice. Porodica u smislu ovog Zakona, jeste životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu. Zakonom je propisano da su bračni partneri ravnopravni u braku i sporazumno i ravnopravno odlučuju o rađanju i podizanju djece, o uređenju međusobnih odnosa i obavljanju poslova u bračnoj, odnosno porodičnoj zajednici. Svaki bračni partner može tražiti razvod braka ako su bračni odnosi teško i trajno poremećeni, s tim da muž nema pravo na tužbu za razvod braka za vrijeme trudnoće žene ili dok njihovo dijete ne navrší tri godine života.

Porodičnim zakonom Republike Srpske uređeni su porodično-pravni odnosi između bračnih supružnika, roditelja i djece. Prema odredbama člana 2. ovog Zakona, porodica se definiše kao životna zajednica roditelja i djece i drugih srodnika. Pravna dob za brak je 18 godina, a brak je sklopljen slobodno između supružnika, koji su jednaki u pravima i duguju jedni drugima uzajamno poštovanje i potporu. Brak prestaje smrću jednog od supružnika, poništenjem ili razvodom. Razvod braka može se tražiti ako su bračni odnosi ozbiljno i trajno poremećeni. Međutim, muž ne može tražiti razvod braka, dok je njegova supruga trudna ili dok dijete ne navrší jednu godinu života.

Porodičnim zakonoma Brčko Distrikta uređeni su porodično-pravi odnosi između bračnih partnera, roditelja i djece. Porodica u smislu ovog Zakona, jeste životna zajednica roditelja i djece i drugih srodnika.

Odnosi u porodici zasnivaju se na: zaštiti privatnosti porodičnog života; ravnopravnosti, međusobnom pomaganju i poštovanju članova porodice; obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, odgoju i obrazovanju djeteta; obavezi Brčko Distrikta da osigura zaštitu porodice, majke i djeteta shodno međunarodnim konvencijama; pružanje starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja.

Roditelji ostvaruju zajedničko staranje i odgovorni su za odgoj i obrazovanje svoga djeteta. Brak se završava, između ostalog razvodom.

Službe za posredovanje

Shodno članu 45. stav 1. Porodičnog zakona Federacije BiH, prije pokretanja postupka za razvod braka bračni partner ili oba bračna partnera koja imaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje dužni su podnijeti zahtjev za posredovanje fizičkom ili pravnom licu ovlaštenom za posredovanje. Ako bude potrebno, služba za posredovanje može preporučiti neke druge institucije koje mogu pružiti savjete supružnicima. Ako bračni drugovi ne uspiju doći do pomirenja, služba posredovanja predlaže sporazum o starateljstvu nad djetetom, njihovu finansijsku podršku i bilo koje druge stvari koje se odnose na djecu. Federacija Bosne i Hercegovine ima 93. institucije koje su ovlaštene za pružanje usluga posredovanja.

Prema članu 57. Porodičnog zakona Republike Srpske, prije podnošenja tužbe ili zajedničkog prijedloga za razvod braka, usluge posredovanja pružaju centri za socijalnu zaštitu odnosno organi starateljstva, posebno ako su u pitanju maloljetna djeca.

Prema članovima 42 – 47. Porodičnog zakona Brčko Distrikta, postupak mirenja se pokreće kada supružnici zatraže razvod, posebno radi zaštite prava i interesa njihove djece. Mirenje se provodi od strane tima psiholoških i obrazovnih stručnjaka i socijalnih radnika.

Komitet u sljedećem izvještaju traži informacije o pristupu takvim uslugama, da li su takve usluge besplatne, koliko su prisutne na teritoriji cijele zemlje i koliko su zaista efikasne.

Nasilje u porodici koje se odnosi na žene

Komitet podsjeća da član 16. zahtijeva da zaštita za žene postoji i u zakonu (kroz odgovarajuće mjere i kazne za počinioce, uključujući i zabranu približavanja, adekvatnu naknadu žrtvama za materijalne i nematerijalne štete, mogućnost da žrtve - i udruženja koja djeluju u njihovo ime, svoje slučajeve mogu iznijeti pred sud uz posebne aranžmane za

ispitivanje žrtava na sudu) i u praksi (kroz prikupljanje i analizu pouzdanih podataka, obuke, posebno za policijske službenike i službe koje smanjuju rizik od nasilja, podržavaju žrtve i pomažu im u rehabilitaciji).

Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine nasilje nad ženama definiše kao svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. Nadležna tijela su dužna preduzeti odgovarajuće mjere za sprečavanje ili uklanjanje rodno uvjetovanog nasilja u privatnoj i javnoj sferi kako bi se osiguralo da se usvoje instrumenti kojima je moguće zaštititi, pomoći i dati naknade žrtvama.

Krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta se propisuju zatvorske kazne za počinitelje nasilja u porodici.

Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska imaju zakone o zaštiti od nasilja u porodici koji propisuju preventivne mjere, mjere za zaštitu žrtava i zabranu približavanja žrtvi koja se izriče protiv počinioca nasilja. Slično zakonodavstvo je u procesu usvajanja u Brčko Distriktu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine postoje specijalne sigurne kuće koje mogu primiti do 235 žrtve porodičnog nasilja i linije za pomoć žrtvama takvog nasilja. U Republici Srpskoj postoje tri slične sigurne kuće s kapacitetom od 57 osoba.

Komitet traži da se u sljedeći izvještaj uvrste informacije o primjeni tih zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Također traži da se u sljedećem izvještaju pruži cjelovit opis preduzetih mjera za borbu protiv porodičnog nasilja nad ženama (mjere u zakonu i praksi, podaci, sudske odluke i slično).

Ekonomska zaštita porodica

Porodične beneficije

Prema podacima iz MISSCEO⁵, prosječne mjesečne porodične beneficije uređene su Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakonom o dječijoj zaštiti u Republici Srpskoj i Zakonom o dječijoj zaštiti u Brčko Distriktu. U Federaciji Bosne i Hercegovine porodične beneficije se finansiraju iz kantonalnog budžeta i to porodicama koje ispunjavaju zakonske uslove (postoje varijacije od kantona do kantona). U Republici Srpskoj postoji jedinstven sistem finansiranja s doprinosima, donacijama, prihodom od kamata na kratkoročne depozite i prihodima iz drugih izvora. U Brčko Distriktu postoji jedinstven sistem finansiranja kroz budžet Distrikta, kojim se garantuju beneficije jednakog iznosa za sve stanovnike čija djeca žive u Distriktu, pod uslovom da ispunjavaju uslove propisane zakonom. U sva tri dijela Države davanje beneficija je uslovljeno finansijskom situacijom korisnika.

---

⁵ MISSCEO - Zajednički informacijski sistem socijalne zaštite Vijeća Evrope, Usporedne tablice sistema socijalne zaštite u 13 zemalja članica Vijeća Evrope, Australije, Kanade i Novog Zelanda, tokom 2005. godine, informacije dostupne na sledećoj web stranici: www.socialcohesion.coe.int/MISSCEO/~pobjDisplayAnswerEN.aspx.

Komitet smatra da, kako bi se ispoštovao član 16., dječji dodatak mora činiti adekvatan dodatak prihodima, u slučaju kada isti predstavljaju značajan postotak medijana ekvivalentnog dohotka. U izvještaju se ne navodi nivo porodičnih beneficija u Bosni i Hercegovini. Komitet stoga traži da sljedeći izvještaj sadrži dovoljno informacija za procjenu adekvatnosti tih beneficija. Komitet također traži da se u sljedećem izvještaju dostave podaci o situaciji u Brčko Distriktu u pogledu beneficija koje se daju roditeljima koji tamo žive na osnovu izdržavane djece koja nemaju prebivalište u Distriktu.

Socijalno ugrožene porodice

Pozitivne obaveze država, prema članu 16., obuhvataju izvršenje mjere kojima se osigurava ekonomska zaštita različitih kategorija socijalno ugroženih porodica, uključujući romske porodice. Komitet stoga pita koje su mjere preduzete kako bi se osigurala ekonomska zaštita romskih porodica kao i drugih ugroženih porodica.

Jednak tretman stranih državljana i osoba bez državljanstva u pogledu porodičnih beneficija

U sva tri dijela Države uslov stalnog prebivališta vrijedi i za dodjelu porodičnih beneficija. Komitet bi želio znati koji su uslovi za davanje dozvole za stalni boravak.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 16. Povelje na osnovu toga što nije utvrđeno da su uslovi života romskih porodica i drugih ugroženih porodica odgovarajući.

Član 17. - Pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu

Stav 1. - Pomoć, obrazovanje i osposobljavanje

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Status djeteta

Komitet iz izvještaja saznaje da je utvrđivanje očinstva i materinstva takođe propisano porodičnim zakonima. Majčinstvo i očinstvo utvrđuje se priznanjem roditelja pred matičarem, organom starateljstva, ili sudskom odlukom, ili testamentom i neopozivo je. Dijete može podići tužbu radi utvrđivanja materinstva i očinstva. Ako je dijete maloljetno ili mu je oduzeta poslovna sposobnost, u njegovo ime tužbu radi utvrđivanja materinstva može podnijeti staratelj, uz saglasnost organa starateljstva, a tužbu radi utvrđivanja očinstva može podnijeti njegova majka ako ostvaruje pravo na roditeljsko staranje, odnosno njegov staratelj, uz saglasnost organa starateljstva.

Komitet podsjeća da prema članu 17. mora postojati pravo da usvojeno dijete mora znati svoje porijeklo. Komitet stoga pita pod kojim uslovima bi se to pravo moglo ograničiti.

Nadalje, podsjeća da prema članu 17. Povelje ne smije postojati diskriminacija između djece rođene u braku i izvan braka, na primjer u pitanjima koja se odnose na nasljedna prava i obaveze izdržavanja. Komitet želi biti obaviješten o važećim zakonskim propisima u tom pogledu.

Obrazovanje

Što se tiče prava na pristupačno i efikasno obrazovanje, Komitet upućuje na svoj zaključak iz člana 17. stav 2.

Zaštita djece od lošeg postupanja i zlostavljanja

Komitet podsjeća da prema članu 17. Povelje države moraju u domaćem zakonodavstvu zabraniti i kazniti svi oblike nasilja nad djecom, odnosno djela i ponašanje koja mogu uticati na fizički integritet, dostojanstvo, razvoj ili psihološku dobrobit djece. Relevantne odredbe moraju biti dovoljno jasne, obavezujuće i precizne, kako bi spriječile sudove da odbijaju da ih primjenjuju na nasilje nad djecom. Neće se smatrati da postoji dovoljna zabrana u zakonu, osim ako država može dokazati da se zakonodavstvo tumači kao zabrana tjelesnog kažnjavanja i da se kao takvo efikasno primjenjuje.

Komitet, putem drugog izvora saznaje da je tjelesno kažnjavanje ⁶ nezakonito u Republici Srpskoj (RS), ali je zakonito u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) i Distriktu Brčko (BD). U Republici Srpskoj, član 97, stav 1, Porodičnog zakona RS (iz 2002. godine, izmijenjen i dopunjen 2008. godine) navodi: "Roditelji i ostali članovi porodice ne smiju dijete podvrgnuti ponižavajućem tretmanu, psihičkom i fizičkom kažnjavanju niti zlostavljanju ...." U Federaciji Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije BiH (iz 2003. godine), Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH (iz 2005. godine) i Porodični zakon Federacije BiH (iz 2005. godine) zabranjuju nasilje u porodici, ali se izričito ne zabranjuje tjelesno kažnjavanje tokom podizanja djece. Isto tako, i u Krivičnom zakonu Brčko Distrikta (iz 2004. godine) i Porodičnom zakonu Brčko Distrikta (iz 2007. godine) zabranjuje se nasilje u porodici, ali se izričito ne zabranjuje svako tjelesno kažnjavanje djece.

Prema istom izvoru, ne postoji eksplicitna zabrana tjelesnog kažnjavanja u okruženju alternativnog zbrinjavanja. Obezbjedivanje predškolskog obrazovanja je uređeno Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju (iz 2007. godine) u kome se navodi vrhunska važnost prava djeteta na "odgoj i obrazovanje i ispravnu brigu za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti" (član 7.), ali se ne zabranjuje tjelesno kažnjavanje.

Komitet smatra da ne postoji izričita zabrana tjelesnog kažnjavanja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu. Tjelesno kažnjavanje nije izričito zabranjeno u školama i ustanovama, pa ova situacija nije u skladu sa Poveljom.

Javna briga za djecu

Komitet iz izvještaja saznaje da je smještaj u starateljskim porodicama regulisan Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i porodica sa djecom i kantonalnim zakonima o socijalnoj zaštiti u Federaciji BiH, kao i zakonima o socijalnoj zaštiti u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu. Svrha smještaja u starateljsku porodicu jeste omogućiti djeci da zadovolje

---

⁶ Tjelesno kažnjavanje.

svoje osnovne potrebe koje se ne mogu ispuniti unutar vlastitih porodica ili na neki drugi način. Odluku o smještaju djeteta u starateljsku porodicu, kao i odluke o prestanku takvog smještaja donosi Centar za socijalni rad, koji je odgovoran za nadzor nad takvom porodicom, pružanje pomoći porodici, a koji obavlja redovne posjete porodici i na taj način održava stalni kontakt sa djetetom koje je tu smješteno.

Komiteta podsjeća da bi se, prema članu 17., dugotrajna briga o djeci izvan svoje kuće trebala prije svega odvijati u starateljskim porodicama koje su prikladne za njihovo vaspitanje, kao i, samo ako je to potrebno, u ustanovama. Djeca smještena u ustanovama imaju pravo na najviši stepen zadovoljavanja svojih emocionalnih potreba i fizičkog blagostanja, kao i na posebnu zaštitu i pomoć. Takve ustanove moraju osigurati uslove u kojima se promoviraju svi aspekti dječjeg razvoja. Odjeljenja u ustanovama za socijalno zbrinjavanje djece trebaju biti takve veličine da liče kućnom okruženju i stoga u njih ne bi trebalo smještati više od 10 djece. Nadalje, mora postojati i postupak žalbe na zbrinjavanje i postupanje u ustanovama. Mora postojati odgovarajući nadzor sistema za socijalno zbrinjavanje djece, a posebno institucija koje se njime bave. Komitet pita koji je najveći broj djece koja se mogu smjestiti u jednu takvu ustanovu.

Prema izvještaju, Vlada razvija svoju politiku u vezi s mjerama koje treba preduzeti kako bi se transformisalo institucionalno zbrinjavanje, razvile alternativne usluge, ojačali kapaciteti centara za socijalni rad i izgradio pravni okvir za zaštitu porodica i djece. Komitet želi biti obaviješten o rezultatima takvih politika.

Komiteta iz izvještaja saznaje da se institucionalni smještaj maloljetnika smanjuje u odnosu na 2005. godinu kada je smješteno 2.323 djece, a u 2008. godini je bilo 1.839 djece. U Republici Srpskoj postoji smještaj u drugoj (starateljskoj) porodici, a to je praksa koja uključuje "starateljsku porodicu koja je u srodstvu", "starateljsku porodicu koja nije u srodstvu" i starateljsko zbrinjavanje u tzv. socio-pedagoškim zajednicama, odnosno u jedinicama stambene pomoći, gdje su posebno odabrani staratelji, sa ili bez svoje djece, koje žive i brinu se o izvjesnom broju djece bez roditeljskog staranja. Prema posljednjim podacima Ministarstva zdravstva i socijalne zaštite Republike Srpske, u nadležnosti ima dvanaest centara za socijalni rad i ima oko 150 starateljskih porodica.

Komiteta želi biti informisan o razvoju starateljskog zbrinjavanja u drugom Entitetu i Brčko Distriktu i koliko su dobro organizovani i o broju djece smještene u starateljske porodice u odnosu na institucije. U međuvremenu zadržava svoj stav po ovom pitanju.

Komiteta podsjeća (Zaključci XV-2, izjava o tumačenju člana 17. stav 1, str. 29) da bi se svako ograničenje ili smanjivanje starateljskog prava roditelja trebalo zasnivati na kriterijima utvrđenim zakonom i ne bi trebalo ići izvan onoga što je potrebno za zaštitu i najbolji interes djeteta i rehabilitaciju porodice. Komitet smatra da bi dijete trebalo uzeti u starateljstvo kako bi bilo smješteno van svoga doma samo onda ako se takva mjera zasniva na odgovarajućim i razumnim kriterijima koji su utvrđeni zakonom. Komitet pita koji su kriteriji za ograničavanje starateljstva ili roditeljskog prava i koji je opseg tih ograničenja. Komitet također pita koje su proceduralne mjere zaštite kako bi se osiguralo da se djeca odvajaju od svojih porodica samo u izuzetnim okolnostima. Nadalje, Komitet pita da li nacionalni zakon predviđa mogućnost podnošenja žalbe protiv odluke da se ograniči roditeljsko pravo, da se dijete smjesti u ustanove za javnu brigu ili ograniči najbližim članovima porodice pravo na pristup djetetu.

Maloljetni prestupnici

Komitet podsjeća da prema članu 17. dob za krivičnu odgovornost ne smije biti preniska. Krivični postupak koji se odnosi na djecu i mlade mora biti prilagođen njihovoj dobi i postupci u vezi sa maloljetnicima se moraju provesti vrlo brzo. Maloljetnici mogu biti pritvoreni samo u izuzetnim slučajevima u toku suđenja za teška krivična djela i to na kratko vrijeme i, u takvim slučajevima, treba ih držati odvojeno od odraslih. Maloljetni prijestupnici ne smiju služiti kaznu zajedno sa odraslim zatvorenici.

Prema izvještaju, ni na entitetskom ni na državnom nivou, još uvijek ne postoji niti jedan zakon koji u potpunosti reguliše oblast maloljetničke delinkvencije, iako je nacrt zakona u skladu sa međunarodnim standardima pripremljen još u januaru 2005. godine. Posebne odredbe opštih propisa sadržanih u entitetskim zakonima o krivičnom postupku, krivični zakoni, zakoni o policijskoj upravi u Federaciji BiH i centrima javne bezbjednosti i policijskim stanicama u Republici Srpskoj, nemaju posebna odjeljenja za maloljetnike, sa izuzetkom Sarajeva gdje takvo odjeljenje postoji. Centar javne bezbjednosti u Banjoj Luci ima dva inspektora koja rade sa maloljetnim prestupnicima.

Prilikom pritvaranja maloljetnika, čine se svi napori da se postupa u skladu sa odredbama zakona o dovođenju maloljetnika pred sudiju u roku od 24 sata nakon što ga policija pritvori. Pritvor može trajati od jednog do tri mjeseca. Problemi koji se odnose na pritvor uglavnom predstavljaju nedostatak odgovarajućih pritvorskih jedinica, loši uslovi postojećih prostora i nedostatak bilo kakvih obrazovnih aktivnosti za maloljetnike u pritvoru. Komitet pita koje su od mjera preduzete za poboljšanje zatvorskih uslova za maloljetne prijestupnike.

Što se tiče dužine kazni, kazna maloljetničkog zatvora se može izreći samo u izuzetnim slučajevima – u članu 80, stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine propisano je „da se maloljetnom počinitelju krivičnog djela mogu izreći vaspitne mjere i određene mjere sigurnosti, a starijem maloljetniku izuzetno se može izreći kazna maloljetničkog zatvora“. Navedene odredbe ne propisuju duge kazne zatvora – u članu 96, stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine propisano je da kazna maloljetničkog zatvora ne može biti kraća od jedne ni duža od deset godina.

Komitet tako primjećuje da pritvor maloljetnika ne može preći tri mjeseca, a maksimalna zatvorska kazna koja se može izreći maloljetnom počinitelju ne smije prelaziti 10 godina u svim administrativnim dijelovima Bosne i Hercegovine. Komitet pita da li je to dobro shvaćeno. S obzirom na nedostatak odgovarajućih objekata za zatvaranje maloljetnih prestupnika, Komitet pita da li su maloljetnici uvijek odvojeni od odraslih, i u pritvoru i prilikom služenja zatvorske kazne.

Komitet također pita da li maloljetni prijestupnici na izdržavanju kazne imaju zakonsko pravo na obrazovanje. U međuvremenu Komitet zadržava svoj stav o ovom pitanju.

Zaključak

Komitet zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 17. stav 1. Povelje na osnovu toga što tjelesno kažnjavanje nije zabranjeno u kući, niti u školama niti u institucijama.

Član 17. - Pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu

Stav 2 - Besplatno osnovno i srednje obrazovanje - redovno pohađanje nastave

Komitet prima na znanje informacije sadržane u izvještaju koji je podnijela Bosna i Hercegovina.

Komitet podsjeća da se prema članu 17, od država zahtijeva da uspostave i održavaju obrazovni sistem koji je ujedno i pristupačan i efikasan. Države također trebaju osigurati visok kvalitet nastave i jednak pristup obrazovanju za svu djecu. Jednak pristup obrazovanju mora biti osiguran za svu djecu, u tom smislu posebnu pažnju treba posvetiti ranjivim grupama kao što su djeca iz manjina, djeca tražitelja azila, djeca izbjeglica, djeca u bolnici, djeca u oblicima javne brige, trudnice, tinejdžeri, tinejdžerke koje su majke, djeca lišena slobode itd. Kada je potrebno, treba preduzeti posebne mjere kako bi se osigurao jednak pristup obrazovanju za te kategorije djece. Ipak, posebne mjere za romsku djecu ne bi trebalo da uključuju uspostavljanje posebnih škola ili razreda rezervisanih za ovu nacionalnu manjinu. Od država se traži da podstiču pohađanja nastave i da aktivno smanje broj djece koja napuštaju školu ili ne završavaju obavezno školovanje, kao i stopu izostajanja sa nastave.

Komitet je putem UNICEF⁷ saznao da je bruto stopa upisa u srednje škole u periodu od 2005-2009. godine iznosila 89% i 91% za muškarce, odnosno žene. Komitet smatra da je stopa upisa u srednju školu niska, a nema dokaza da su mjere preduzete da spriječe ovakvo stanje dovoljne, tako da to stanje predstavlja povredu člana 17. stav 2.

Komitet prima k znanju mjere za poboljšanje pristupa obrazovanju za Rome. S ciljem zaštite Roma, najugroženije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini, usvojena je "Strategija BiH za rješavanje problema Roma", na osnovu koje su izrađeni akcioni planovi u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite.

Komitet iz izvještaja saznaje da sva djeca, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, religiju i rasu pohađaju iste razrede i da su dobrodošli u škole širom Republike Srpske, segregacija i odvajanja po etničkim linijama nisu prisutni. Ministarstvo prosvete i kulture Republike Srpske, u skladu sa svojim strateškim interesima i budžetskim mogućnostima, ulaže maksimalne napore da stvori što povoljnije uslove školovanja za svu djecu. Dakle, romska djeca su, kao i sva druga djeca, uključena u obrazovni sistem u skladu sa važećim zakonima o obrazovanju i Zakonu o vaspitanju i obrazovanju nacionalnih manjina. Ministarstvo prosvete i kulture Republike Srpske vodi brigu o romskoj djeci, ali u stvarnosti postoje ozbiljni problemi vezani uz njihovo obrazovanje. Neka romska djeca neredovno pohađaju nastavu, pa čak i napuštaju školu, jer ih većina živi u vrlo teškim uslovima (nemaju adekvatnu odjeću i obuću, imaju neredovne obroke i neodgovarajuće stambene uslove - spavaju u malim i neurednim sobama i dolaze iz neobrazovanih porodica).

Prema izvještaju, 427 romskih učenika pohađa osnovne škole, što je 80 posto od ukupnog broja romske djece u dobi za osnovnu školu.

Što se tiče pristupa obrazovanju za romsku djecu, Komitet iz izvještaja Komesara za ljudska prava⁸ saznaje da se segregacija učenika na temelju njihovog nacionalnog porijekla nastavlja

⁷www.unicef.org.

⁸<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColor>

unutar zemlje kroz sistem "dvije škole pod jednim krovom" ili postojanjem odvojenih jednonacionalnih škola. Mnoga djeca i dalje putuju, ponekad prelazeći velike udaljenosti, da bi prisustvali nastavi sa pripadnicima svoga naroda i odgovarajućim nastavnim planovima i programima. Sistem "dvije škole pod jednim krovom" još uvijek postoji u više od 50 škola u Federaciji Bosne i Hercegovine gdje je dominantno stanovništvo bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.

Komesar je napomenuo da je 16. februara 2010. godine Parlament Federacije Bosne i Hercegovine pozvao kantonalna ministarstva obrazovanja da preduzmu potrebne mjere kako bi se sistem "dvije škole pod jednim krovom" okončao prije početka nove školske godine. Međutim, 18. februara 2010. godine kantonalna ministarstva obrazovanja u tri kantona u kojima taj sistem još uvijek postoji izjavili su da ujedinjenje škola nije moguće prije početka nove školske godine, time produžujući postojanje ovog sistema.

Komesar ponavlja da politika odvajanja djece prema nacionalnom porijeklu može samo pojačati predrasude i netoleranciju prema drugima i trajno doprinosi izolovanosti pojedinih naroda. Preduzimanje mjera za ujedinjavanje obrazovnog sistema već uveliko kasne. Na nacionalnoj osnovi podijeljeni obrazovni sistem i dalje predstavljaju ozbiljnu prepreku održivom povratku osoba raseljenih zbog rata.

Komesar ističe da su, uprkos napretku u realizaciji Akcionog plana za obrazovanje Roma, ostale nejednakosti u pristupu obrazovanju Roma, kao rezultat čega je stopa pohađanja škole i dalje neprihvatljivo niska. Prema izvještaju UNICEF-a iz 2007. godine, do 80% romske djece u Bosni i Hercegovini ne pohađa školu, samo 20% romske djece pohađa srednje škole, a manje od 1% pohađa visoko-školske ustanove. Komesar je istaknuo zadovoljstvo zbog činjenice da su mnoge opštine i dalje nastavile da preduzimaju pozitivne inicijative u vezi sa implementacijom Akcionog plana za obrazovanje Roma za 2004. godinu. Vlasti u Brčkom se, na primjer, odvojile novac za implementaciju Akcionog plana, te su otvorile rasdno mjesto medijatora za obrazovanje Roma. Slična mjesta su uvedena u drugim opštinama i dodijeljene su čak i stipendije za romske učenike dospjeli do srednjeg ili visokog obrazovanja.

Prema izvještaju, prisutne teškoće pri rješavanju romskih pitanja, koje se odnose na nepostojanje relevantnih podataka o broju Roma, stepenu obrazovanja, nezaposlenosti, stambenim potrebama i drugim demografskim pokazateljima, bi znatno bile prevaziđene realizacijom Programa o registraciji i uspostavi baze podataka o Romima u Bosni i Hercegovini.

Komitet želi biti informisan o mjerama koje se preduzimaju za poboljšanje pristupa obrazovanju romskoj djeci u redovnom obrazovanju. Komitet želi da zna da li je etnička segregacija još uvijek prisutna u obrazovanju. **Komitet traži da se u sljedećem izvještaju pruži više informacija o romskoj djeci, uključujući i stope njihovog upisa u osnovno i srednje obrazovanje kao i stope izostanaka. U međuvremenu Komitet zadržava svoj stav po ovom pitanju.**

Obzirom da Bosna i Hercegovina nije prihvatila član 15. stav 1, Komitet razmatra pitanja koja se odnose na integraciju djece sa invaliditetom u redovno obrazovanje u skladu sa članom 17. stav 2.

S tim u vezi, Komitet podsjeća da je, kako je navedeno u odluci Autism-Europe (predmet Autism-Europe protiv Francuske, Tužba broj 13/2002, Odluka o meritumu od 4. novembra

2003. godine, para. 48), "osnovna vizija iz člana 15. je jednako državljanstvo za osobe sa invaliditetom i, prikladno tome, primarna prava su "nezavisnost, socijalna integracija i sudjelovanje u životu zajednice. Osiguravanje prava na obrazovanje za djecu i druge osobe sa invaliditetom očito igra važnu ulogu u promovisanju tih prava na državljanstvo". Na osnovu člana 15. stav 1, Komitet stoga smatra potrebnim postojanje zakonodavstva koje zabranjuje diskriminaciju kao važnog alata za unapređenje uključivanja djece sa invaliditetom u opšte ili redovne obrazovne programe. Takav zakon bi trebao, kao minimum, zahtijevati uvjerljivo opravdanje za stvarnije posebnih ili razdvojenih obrazovnih sistema, kao i dati djelotvorno pravno sredstvo onima za koje bi se utvrdilo da su nezakonito isključeni ili razdvojeni ili im je na drugi način uskraćeno efikasno pravo na obrazovanje. Zakonodavstvo se može sastojati od opšteg zakonodavstva koje zabranjuje diskriminaciju, specifičnog zakonodavstva o obrazovanju ili kombinacijom ta dva zakonodavstva.

Komiteta traži da se u sljedeći izvještaj uvrste odgovori na sljedeća pitanja:

- Postoji li zakon kojim se izričito štite osobe sa invaliditetom od diskriminacije u obrazovanju i edukaciji;
- Da li su preduzete određene mjere kako bi se olakšala integracija djece sa invaliditetom u redovno obrazovanje, npr. adaptacija škole kako bi im fizički bila dostupna;
- Da li opšte obrazovanje prosvjetnog kadra uključuje i obrazovanje za rad sa učenicima sa posebnim potrebama.
- Da li su i kako izrađeni individualni vaspitno-obrazovni planovi za učenike sa invaliditetom. Da li i kako individualiziranim vaspitno-obrazovnim planovima su izrađeni za studente s invaliditetom.
- Da li opšte obrazovanje prosvjetnog kadra uključuje i obrazovanje za rad sa učenicima sa posebnim potrebama.
- Da li i kako su individualni vaspitno-obrazovni planovi izrađeni za učenike s invaliditetom.
- Da li su preduzete određene mjere kako bi se olakšala integracija djece sa invaliditetom u redovno obrazovanje, npr. adaptacija škole kako bi im fizički bila dostupna;

Zaključak

Komiteta zaključuje da stanje u Bosni i Hercegovini nije u skladu sa članom 17. stav 2. Povelje jer nije utvrđeno da su preduzete mjere za povećanje stope upisa u srednje škole dovoljne.